

FTAMP 14.25.05

К. АЛШЫНБАЕВ¹, Қ.МЫРЗАКУЛОВ¹, А.АТАКАЕВА¹, М. ИРАЛИНА², С.ТУЛЕЕВ¹¹Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті (Шымкент, Қазақстан)
kulalbek@mail.ru; myrzakulov45@mail.ru; kulalbek@mail.ru; tuleev.c-84@mail.ru;²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
miralina@me.com <https://doi.org/10.51889/2020-1.2077-6861.16>

СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҚТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮДЕРІСТІҢ БІЛІМИ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі кезде әлемдегі білім және ғылым саласында болып жатқан жаңа өзгерістер, жаңалықтар, пайда болған бағыттар мен әдістемелер қай бір ел болмасын, өзіндік жүйесін қалыптастыруда. Білім және ғылымның қандай да болмасын бағыттары мен салалары заманның талаптарына сәйкес, жаңа технологиялар үрдісі бойынша оқытудың инновациялық түрлеріне өтуде. Сол секілді, дене шынықтыру мен спорт саласында да оқу үрдісі жаңа әдістерге көшудің үстінде. Спортшының дайындық кезеңінің негізгі құрылымы сақталғанымен, оның орындалу әдіс-тәсілдері, амалдары, тіпті, санитарлық-гигиеналық, бейімделу, қайта қалпына келу т.с.с. спортшының нәтижелерін жақсартатын әдіс-амалдар түрлері жаңарған. Мысалы, бұрын спортшының нәтижелерін жақсарту үшін негізгі, кейбір жағдайда - жалғыз амал ретінде, оның дене дайындығына өте көп назар аударылатын. Заман ағымына қарай, жаңа амал-әдістер көбейген соң, кейінгі уақыттарда, нәтижелерді жақсарту үшін спортшылардың психологиялық жәй-күйін педагогикалық үдеріс арқылы ескеру қажеттілігі туындауда.

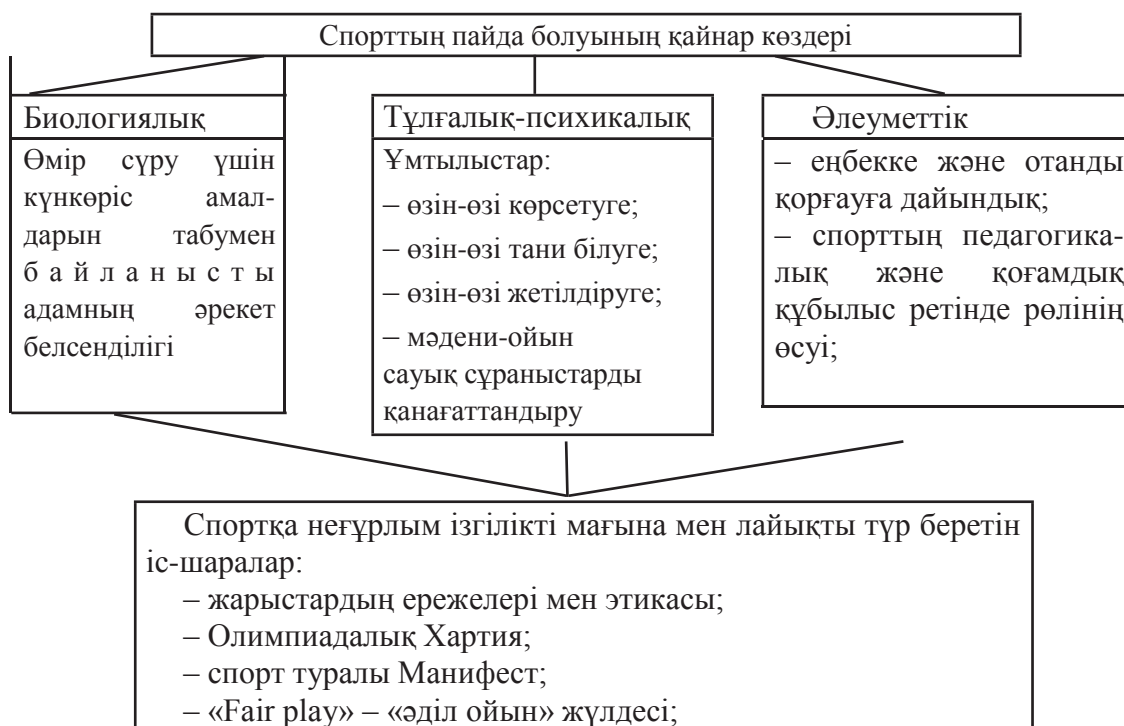
Түйін сөздер: спорттық жаттықтыру, спорт сипаттамасы, спорттағы педагогикалық үдеріс, оқыту әдістері.

Спорт өзінің педагогикалық жағымен, спорттық дайындығымен дене тәрбиесінің бір бөлігін құрайды, сондықтан, білім беру мен тәрбиенің барлық жүйесінің жиынтықтарына жауап береді. «Спорт – дене мәдениетінің бір бөлігі және материалдық, рухани байлықтың қосындысы болып табылады [1]. Ол арнайы дене даярлығымен айналысып, арнайы морфофункционалық және психикалық дене даярлығының арқасында жарыстарда үлкен көрсеткіштерге жету, арнайы жаттығулар арқылы қол жеткізетін дене мәдениетінің бір бөлігін айтады». Спорт дегеніміз қоғам қызықшылықтарына қызмет ететін тәрбиелік, даярлық функцияларды дайындайды [2]. Спорт ештеңе шығармайды, оның мемлекетке айтарлық экономикалық пайдасы жоқ, бірақ ол мемлекетке орасан зор пайда келтіреді. Әбден шыныққан, арнайы дайындықсыз спорт болмайды. Адам спортта барлық мүмкіндіктерін көрсете алады, көрсету де керек және бұл жарыстарда көп байқалады. Әлгі айтылған қағидалардың барлығы балалар спортында да бар [3]. Балалар спорты – сабақтан тыс арнайы

дайындық пен жарысқа қатысуларын, оның жас ерекшеліктеріне қарап, дене қимылдарын арнайы жетілдіру. Жастар спорты тек жас ерекшеліктеріне қарай бір-ақ жас санат-дәрежелерімен шектеледі. Мектеп спорты ол балалар спортымен бірдей. Жарыстар тек таза мектептік жарыстар болу керек, оған арнайы спорттық мектептерде айналысатын балалар қатыспайды. Дене тәрбиесі – дене қимылы дайындығының жетілдіруші педагогикалық жүйесі болып табылады. Айталық, спорт түрлерінің ішінде ауыр атлетиканы немесе жекпе-жек түрлерін (күрес, бокс, шығыс жекпе-жек түрлері) алсақ, бұрынғы дайындық жүйесі мен қазіргі кездегі дайындық жүйесінің айырмашылығы айтарлықтай.

Спорт білім беру саласында маңызды рөл атқара отырып, оның пайда болу жолдарын төмендегі суреттен танысуға болады (Сурет 1)

Мақсаты: өз бетінше қойылған іс-қимыл жаттығуларды, білімділік қимылдарды игере алмайтын айналысушыларға керекті көмек көрсету. Кейбір айналысушылар жаттығуды қамтамасыз ете алмайды, өздігінше істей алмайды [4].

Сурет 1. Спорттың пайда болуының қайнар көздері

Соларды үйрену үшін, ақыл-ойлық, білімділік іс-әрекеттерді, жаттығулар кешенін үйрету арқылы келесі мақсаттарды игерген абзал:

- мектептегі спорттық жаттықтыруды өткізу маңызы;
- мектептегі спорттық үйірмелерінде қолданылатын бақылау әдісінің түрлері;
- спорттық жаттықтырулардағы педагогикалық факторды қолданудың әдістемелік және тәрбиелік негіздерін анықтау;
- спорттық жаттықтырулардың педагогикалық негізгі міндеті.

Аталған мақсаттарды іске асыру барысында, соған байланысты келесі зерттеу міндеттерін қоюға болады [5]:

- белгіленген ережелерге байланысты тәртібінің тура болуы, оқу тапсырмасын орындауы – ол үшін уақытылы хабарлап, ескертіп тұруды қамтамасыз ету;
- жаттықтыру міндеттеріне, дайындық деңгейіне, оларды орындау шарттарына байланысты үй тапсырмасын орындау жүйесін дайындау [6].

Спорт жалпы адамзат мәдениетінің ең көне компоненттерінің бірі болып табылады. Оның шығу тарихы жөнінде әртүрлі пікірлер айтылуда. Біреулері биологиялық, екіншілері – тұлғалық-психикалық, басқалары – әлеуметтік факторларға жоғары дәрежелі мән беруде. Мәселенің бұл аспектісі туралы қазіргі заманғы көзқарас олардың тығыз бірлікте қарастыру қажеттілігіне негізделген [7].

Спорттың пайда болуының биологиялық алғышарттары адамның туа біткен өзін-өзі алып жүру белсенділігіне байланысты («алдын-алып басып озу мен қарсы тұру» инстинкті). Олар қарсыласына өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыруда жеңістік бермеу және одан озуға күш салуға деген табиғи талпыныспен анықталады (мысалы, өмір сүру амалдарын табуда). Адамдар арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастыру аясында осындай алғышарттар радикалды қайта жаңарудың ұзақ жолын өтті. Тарихи тұрғыда олардың қалыптасуы жүріп жатқан кездегі өмір сүру салтының себеп-салдары мен нормаларының өзгеруіне

байланысты (мән-мағынасына адамзатқа тән деңгейде мән берілді) болды [8].

«Дене шынықтыру және спорт» мамандығында білім алушыларға және де осы салада жұмыс жасайтын мамандарға спорттық жаттықтыру жөнінде аз-кемді ақпарат алған жөн. «Дене шынықтыру мұғалімі» мен «Спорт түрлерінен жаттықтырушы» біліктілігін алушы азаматтарға арналған осы оқулық дене шынықтыру және спорт саласында қызмет ететін мамандар мен жаттықтырушыларға, білікті спортшыларды даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінде кеңінен қолданылатын негізгі компоненттерді тереңірек оқып-үйрену қажеттілігіне арналған. Мұнда спорттың мән-мағынасының сипаттамасына маңызды педагогикалық және қоғамдық құбылыс ретінде өте үлкен көлемде орын берілген. Сонымен бірге, аталмыш дипломдық жұмыста спорттық жаттықтырудың негізгі мәселелері, білім алушылардың кең ауқымда ғылыми-әдістемелік эрудицияларының қалыптасуы мен шығармашылық тұрғыдағы теориялық ойлау қабілеттіліктерін жетілудің негізіне бағытталған және спортшылардың дайындығының қазіргі заман технологияларының мәселелері жалпылай синтезделген аспектіде қарастырылған [9; 10; 11; 12].

Зерттеу әдістері мен оны ұйымдастыру: мәселені талдау барысында тарихи, отандық, жақын және алыс шетел әдеби қайнар көздерін оқып-үйрену, талдау жасау әдістері, шолу жасау, аталмыш мәселелерден мектеп бағдарламасына қолдануға болар ұтымды әдістер кешенін қолдануды қарастырады. Білім беру мекемелеріндегі спорт өзінің педагогикалық тарапымен, спорттық дайындықпен бірге дене тәрбиесінің бір бөлігін құрайды, сондықтан, білім беру мен тәрбиенің барлық жүйесінің жиынтықтарына жауап береді. «Спорт – дене шынықтырудың бір бөлігі және материалдық, рухани байлықтың қосындысы болып табылады. Спорт деп арнайы дене даярлығымен айналысып, арнайы морфофункционалық және психикалық дене даярлығының арқасында жарыстарда үлкен көрсеткіштерге жету, арнайы жаттығулар арқылы қол жеткізетін

дене шынықтырудың бір бөлігін айтады». Спорттың қоғамда атқаратын тәрбиелік, даярлау функциялары бар. Спорт ештеңе өндірмейді, оның мемлекетке айтарлық экономикалық пайдасы жоқ, бірақ мемлекетке орасан зор пайда келтіреді. Әбден шынықпай, арнайы дайындықсыз спорт болмайды. Адам спортта барлық мүмкіндіктерін көрсете алады, көрсету де керек және бұл әсіресе жарыстарда көп байқалады [13; 14; 15].

Жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үдерісінде спорттық жаттықтыруды өткізудің педагогикалық үрдісі әлі де болса көп түйткілдерді шешудің жолдарын қарастыруды қажет етеді. Мәселен, айналысушылардың дайындығына – басты міндеттермен алдын-ала танысу, сабақтың ерекшеліктерімен, бағыттамасымен түсіндіру, сабақта керекті құрал-жабдықтармен танысып, дайындау т.б. [16].

Жаттықтыруды ұйымдастыруды қамтамасыз етуге жататындар: санитарлық-гигиеналық жағдай туғызу, сабақтың материалдық-техникалық қамтамасыздығы, айналысушыларды орналастыру, оқу ісінің ұйымдастыру-әдістемелік түрлері, бапкерге көмекші оқушыларды түзеу, ұйымдастыру. Спорттың пайда болуының тұлғалық-психикалық алғышарттары спорттық қызметтің негізіндегі өзін-өзі жетілдірумен, өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтауға жеке тұлғалық ұмтылыстардың маңызды орын алуымен байланысты [17].

Спорттың қалыптасуы жеткіншек ұрпақтың өмір сүру әрекеттерінің негізгі салаларына (еңбекке және қорғанысқа) дағдыларын тәрбиелеу практикасымен тығыз байланысты. Басым көпшілігінде, дене шынықтыру саласында дами отырып, спорт жеке тұлғамен қоғамның басқа да салаларымен тығыз байланысты (мәдени-ойын-сауықтық қызметтері көрініс бере бастайды). Ғылыми-зерттеу материалдары мектепте спорт үйірмелерін қалыптастыру жұмыстарында айналысушылардың білімі мен тәрбиесін қалыптастырудың жолдарын ұсынады [18].

Спорттық жаттықтырудың тақырыптық

жоспарлаудағы орнын, алдын-ала жоспарланып отырған сауықтандыру, білім беру және тәрбиелік міндеттерін шеше білу керек. Жаттықтыру міндеттерін анықтай отырып, жаттықтыруға берілген уақытты жөнді жұмсай алу, тақырыпта қойылған міндеттер мен талаптарды орындауға, жаттықтыру циклдеріне, айналысушылардың тәрбиелік, білімділік, дене қимылы дайындығының, материалдық-техникалық жабдығына баса назар аудару қажет [19; 20].

Алынған нәтижелер мен қорытынды: спорттық жаттықтырудың тақырыптық жоспарлаудағы орнын, алдын-ала жоспарланып отырған сауықтандыру, білім беру және тәрбиелік міндеттерін шеше білу керек. Жаттықтыру міндеттерін анықтай отырып, жаттықтыруға берілген уақытты жөнді жұмсай алу, тақырыпта қойылған міндеттер мен талаптарды орындауға, жаттықтыру циклдеріне, айналысушылардың тәрбиелік, білімділік, дене қимылы дайындығының, материалдық-техникалық жабдығына баса назар аудару

қажет. Қойылған талап-міндеттер нақты, жас ерекшеліктері мен жыныстарына байланысты болу керек және де талаптарды орындағаннан кейін оның нәтижесін талдай отырып, біз алға қойылған келесі мақсаттарды шешуге күш салдық:

- мектептегі спорттық жаттықтыруды өткізу маңызы;
- мектептегі спорттық үйірмелерінде қолданылатын бақылау әдісінің түрлері;
- спорттық жаттықтырулардағы педагогикалық факторды қолданудың әдістемелік және тәрбиелік негіздерін анықтау;
- спорттық жаттықтырулардың педагогикалық негізгі міндеті.

Оқу-білімділік сараптаманың көңілдегідей болуы бақылаудың өз уақытысында болуына, жүйелілігіне, шарттылығына байланысты. Бағаның объективті болуы үшін оқу материалын сапалы және санды көрсеткіштерін, белгілі бір уақытта жұмыс нәтижесінің толықтығын тексереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Olympic School Project. Melbourn, 1989. – 44 p.
- [2] Коваль В.И. Международные спортивные объединения, туристические организации. М.: ФиС, 1984. – 45-67 стр.
- [3] Қаражанов Б. Қазақ дене тәрбиесі институты.– Алматы, 1991. – 26-43 б.
- [4] Ахметов К., Царев А. Спортивный Казахстан. Алматы, 1979. – 5-38 с.
- [5] Сейсенбеков Е.К. Дене шынықтыру және спорт тарихы. – Шымкент, 2009. – 144 бет.
- [6] Хавин М. Все об Олимпийских играх. – М.: ФиС, 1974. – 12-56 с.
- [7] Сапарбаев М.Б. (1992) Подготовка учителей физкультуры. Алматы, 1992. – 286 с.
- [8] Сейсенбеков Е.К. (2011) Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. – Астана. ЕҰУ баспасы, 2011. – 431 б.
- [9] Романов А.О. Международное спортивное движение. – М.:ФиС, 1980. –27-56 с.
- [10] Кулешов. Страницы из Олимпийского дневника.– М.: ФиС, 1980. – 18-39 с.
- [11] Тәнікеев М. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы. – Алматы, 2002. – 254 б.
- [12] McClelland D.C. The Achievement Motivation /D.C.McClelland, J.W.Atkinson. – New York, 1953. – P.11-27.
- [13] Maslow A.H. Motivation and Personality /A.H.Maslow. – New York, 1954. – P.35-46.
- [14] Сейсенбеков Е.К. Білім алушының жеке дене мәдениетін тәрбиелеудің педагогикалық әдістері // Педагогика және психология. – 2016.– № 1. (26) – б.118-122.
- [15] Dill D. The economy of muscular exercise //Physiol. Rev. – 1936. – Vol.16. – p.263-291.
- [16] Сейсенбеков Е.К. Спорт теориясы мен әдістемесі. – Астана, 2013. – 330 б.
- [17] Досқараев Б.М. Қазақстандағы Олимпиадалық білім және спорт тарихының очерктері /Б.М.Досқараев,

Е.К.Сейсенбеков, Е.Т.Алтынбек. –Алматы, 2019. – 400 б.

[18] Сейсенбеков Е.К. (2016) Қазақтың ұлттық ойындарын оқу үдерісінде жастарды тәрбиелеу амалы ретінде қолдану /Сейсенбеков Е.К., Тастанов А.Ж., Дауленбаев М.Т. «ҚазҰУ Жаршысы», Педагогикалық сериясы. – 2016.– № 1 (47) – б. 118-123.

References:

- [1] Olympic School Project. (1989) Melbourn. – 44 p.
- [2] Koval' V.I. (1984) Mezhdunarodnyye sportivnyye ob'yedineniya, turisticheckiye organizatsii. – М.: FiS. – 45-67 p.
- [3] B. Qarajanov. (1991) Qazaq dene tärbiesi instituty.– Алматы. – 26-43 b.
- [4] K. Ahmetov. A. Carev. (1979) Sportivnyi Kazahstan. Алматы. – 5-38 p.
- [5] Seisenbekov E.K. (2009) Dene shynyqtyru jane sport tarihy. – Shymkent. – 144 bet.
- [6] Khavin M. (1974) Vse ob Olimpiyskikh igrakh. – М.: FiS. – 12-56 p.
- [7] Saparbaev M.B. (1992) Podgotovka učitelei fizkultury. – Алматы. – 286 p.
- [8] Seisenbekov E.K. (2011) Dene shynyqtyru jane sport teoriyasy men әdistemesi. – Astana. EEU baspasy. – 429 bet.
- [9] Romanov A.O. (1980) International Sports Movement. – М.: FiS. - 27-56 p.
- [10] Kuleshov. (1980) Stranitsy iz Olimpiyskogo dnevnika.– М.: FiS. – 18-39 p.
- [11] Tänikeev M. (2002) Qazaqstandaғы dene shynyqtyru men sport tarihy. –Алматы–254 b.
- [12] McClelland, D. C. (1953) The Achievement Motivation / D. C. McClelland, J. W. Atkinson. - New York. – P. 11-27.
- [13] Maslow A.H. (1954) Motivation and Personality /A.H.Maslow. New York. - P.35-46.
- [14] Seisenbekov E.K. (2016) Bilim alushynyñ jeke dene мәdenietin tärbieleudiñ pedagogikalыq әdisteri. Pedagogika және psihologiya. № 1. (26) – b. 118-122.
- [15] Dill D. (1936) The economy of muscular exercise //Physiol. Rev. –Vol. 16. – p.263-291.
- [16] Seisenbekov E.K. (2013) Sport teoriyası men әdistemesi. – Astana. – S. 330.
- [17] B.M. Dosqaraev (2019) Qazaqstandaғы Olimpiadalyq bilim және sport tarihyның оңкерteri, / B.M. Dosqaraev, E.K. Seisenbekov, E.T. Altynbek. Алматы. – 400 b.
- [18] Seisenbekov E.K. (2016) Qazaqtyñ ulttyq ойындарын оқу үдерісінде жастарды тәрбиелеу амалы ретінде қолдану / Seisenbekov E.K., Tastanov A.J., Daulenbaev M.T. «QazUU Jarshysy», Pedagogikalыq seriyasy. № 1 (47) – b. 118-123.

Образовательные основы педагогического процесса в спортивной тренировке

К. Алышынбаев¹, К. Мырзакулов¹, А. Атакаева¹, М. Иралина², С. Тулеев¹

¹*Региональный социально-инновационный университет (Шымкент, Казахстан)*

²*Казахский национальный педагогический университет им. Абая (Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В современном мире новые веяния, новости, новые направления и методики в сфере образования и науки, произошедшие в какой бы ни было стране, формируют свою своеобразную систему. Все направления и сферы образования и науки в соответствии с современными требованиями, переходят по новым технологиям на инновационные методы обучения. Также, и в сфере физической культуры и спорта учебный процесс на стадии перехода по новым методам обучения. Хотя, основная структура подготовительного периода у спортсменов и сохранилась, но навыки и умения, средства, методы, а также, санитарно-гигиенические нормы, адаптивные, рекреационные, реабилитационные и другие методы, улучшающие результаты спортсменов, обновляются.

Например, раньше для улучшения результатов спортсменов применялся как основной, а в некоторых случаях, как единственный метод – физическая подготовка, следовательно, именно на нее и делали основной акцент. В соответствии с новыми веяниями времени, круг новых средств и методов расширяется, а значит, для улучшения результатов в спорте, появляются потребности профилактики психологического состояния спортсменов через педагогический процесс.

Ключевые слова: спортивная тренировка, характеристика спорта, педагогический процесс в спорте, методы обучения.

The educational foundations of the pedagogical process in sports training

K. Alshynbayev¹, K. Myrzakulov¹, A. Atakaeva¹, M. Iralina², S. Tuleev¹

¹Regional Social Innovation University (Shymkent, Kazakhstan)

²Abay University (Almaty Kazakhstan)

Abstract

In the modern world, new trends, news, new directions and methods in the field of education and science, which occurred in any country, form their own peculiar system. All areas and areas of education and science, in accordance with modern requirements, are moving on new technologies to innovative teaching methods. Also, in the field of physical education and sports, the educational process is at the transition stage using new teaching methods. Although the basic structure of the preparatory period for athletes has been preserved, the skills and abilities, means, methods, as well as sanitary and hygienic standards, adaptive, recreational, rehabilitation and other methods that improve the results of athletes are updated. For example, before, to improve the results of athletes, it was used as the main, and in some cases, as the only method - physical training, therefore, it was precisely on it that the main emphasis was made. In accordance with the new trends of the time, the range of new tools and methods is expanding, which means that to improve the results in sports, there are needs to prevent the psychological state of athletes through the pedagogical process.

Key words: sports training, sports characteristics, pedagogical process in sports, teaching methods.

Редакцияға 24.09.2019. қабылданды.